

sa píšu pre jestvujúcu generáciu

JÁN ČOMAJ KNIEŽA MATÚŠ

ROZPRÁVANIE O ŽIVOTE A DIELE
PROFESORA MATÚŠA KUČERU
A VÝBER Z JEHO ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV

KRÁĽ SVÄTOPLUK

NOVOVEKÉ SLOVENSKO

NOVOVEKÉ SLOV

SLOVENSKÉ DEJINY I

áci a Chorváti

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

KNIEŽA MATÚŠ

Copyright © Ján Čomaj, Matúš Kučera 2018
Prologue © Mišo Kováč Adamov 2018
Cover design © Ľubica Končeková 2018
© Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
spol. s r. o., Bratislava
www.vsss.sk, e-mail: vsss@stonline.sk

Autora pri tvorbe diela podporil Literárny fond

Túto publikáciu z vďaky a úcty k profesorovi Matúšovi Kučerovi
finančne podporil jeho žiak PhDr. Anton Hrnko, CSc.

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Ján Čomaj: Knieža Matúš (Rozprávanie o živote a diele
profesora Matúša Kučeru a výber z jeho štúdií a článkov)
Predslov napísal Mišo Kováč Adamov
Zodpovedná redaktorka Ingrid Skalická
Obálka a sadzba Ľubica Končeková
Tlač P + M, s. r. o., Turany
Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8202-018-5

JÁN ČOMAJ

KNIEŽA MATÚŠ

ROZPRÁVANIE O ŽIVOTE A DIELE
PROFESORA MATÚŠA KUČERU
A VÝBER Z JEHO ŠTÚDIÍ A ČLÁNKOV

Dejiny, história, to nie je náš osobný prepych. Sú však naším vlastníctvom. Kráčajú s nami a vedľa nás, ako tieň. Postupujú s časom v plnej svojej zákonitosti: od minulosti k prítomnosti (ktorá je, žiaľ, zväčša veľmi krátka) a smerujú do neistej budúcnosti... Kto o nej rozhoduje? Presne nevieme. Ale celkom isto človek.

Matúš Kučera

V diele sú so zvolením profesora Matúša Kučeru výňatky z jeho štúdií,
vedeckých esejí a rozhovorov, poskytnutých tlači.

TÍ DVAJA SA NEMUSELI HL'ADAŤ

Kniha Jána Čomaja o Matúšovi Kučerovi sprítomňuje tvorbu dvoch naoko profesne odlišných majstrov vo svojom odbore, ale vnútorným zaujatím skutočnosťami o dejstvomani i zápasoch o seba i so sebou ako rodných bratov. Nemuseli sa hl'adať. Patria k sebe nielen generačne.

Matúš Kučera nie je však len historik, profesor a tvorca literatúry faktu, aj pre deti, lež i (načas) politik, diplomat a múzejník. V každej z tých „pridružených“ činností využíval poznanie života a vývinu Slovákov v medzinárodných súvislostiach strednej Európy. Dejiny vníma a osvetľuje celistvo ako pátranie po všetkých súčastiach života, komplexne, s dôrazom na osobnosti a udalosti, ale aj ich pôsobenie na celú spoločnosť v širinách vzťahov, spolčovania (od obce a župy počnúc až po štát), hospodárstva i kultúry. Podmienila jeho šírka vzdelanosti, nadanie ziskávať nové poznatky a uplatniť ich vo výučbe. Ten istý celostný záber aplikuje aj Ján Čomaj v plastických reportážach o nielen životných osudov osobností a spoločenskom dianí, ale aj o zložitých kontextoch aj ich vytrvalom sledovaní. U oboch sa to prejavuje ako bohatá publikačná činnosť. Rovnako v tlači i v knižných dielach.

Ján Čomaj predstavuje Matúša Kučeru citlivým pátraním, čo podnecovalo jeho vývin a záujmy, vďaka osobnému poznaniu, prostredníctvom dlhých spoločných rozhovorov i štúdiom historických prác (aj s využitím ich citácie). Kučerov zástoj v slovenskej historickej vede vyjadruje už názvom knihy, čím odkazuje na starší čas, ktorý spracúva i krajové súvislosti rodiska i rodnej krajiny. Sleduje svojho hrdinu, ale nezameriava sa len na biobibliografické skutočnosti jeho personálneho vývinu, ale sa snaží objasniť „jedným dychom“ viacero rovín:

– život a osobný vývin i individualitu Matúša Kučeru, aj to, kam ho všade úlohy či osud povolali;

– odborný proces historika o hlbšie poznanie, čo nás predchádzalo či v akých súvislostiach sa ocitali naši predkovia a v čom korení naša súčasnosť;

– profesionálny zápas s prekážkami, čím sa zároveň predstavuje história histórie, čiže metatextové sledovanie dejín odboru.

Rovnako sa vrství aj plastický spôsob „vyprávania“, keď sa život i dielo predstavuje ako príbeh a stvárnjuje esejisticko-dokumentačnými postupmi, spájajúcimi obraznosť s vecným argumentovaním. To zároveň odráža aj skúsenosť a nadanie autora životopisu, tvoriaceho knihu na základe osobných rozhovorov a poznania diela svojho hrdinu. Predstavuje ho aj vhodne vybranými ukážkami.

Čo ma však oprávňuje vstupovať do tohto jedinečného stretnutia dvoch tvorivých osobností, keď nie som ani historik, ani odborník na literatúru faktu? Opovažujem sa odpovedať, že sama podstata vydania knihy. Mal som možnosť poznať text knihy ešte v stave zrodu. Som svedok toho, ako sa rodila na tvorivom pobyte v Tatrách. Lež obom som aj spolupútnik, generačný druh, priateľ od vysokoškolských čias. Môžem potvrdiť, že Matúš i Janko boli už na vysokej škole pre nás tým, čím sa stali či dnes sú aj verejne známi. Obaja zvedaví a pátraví. Matúš po dávnych dobách a živote našich predkov, Janko po súčasných zápasoch slovenského človeka. Obaja so snahou vydať svedectvo. Aj s následnými dôsledkami uznania i znevažovania a postihovania. Nuž, môžem aj osobnými skúsenosťami dosvedčiť, ako sa už v čase štúdia prejavovali osobito, ale zároveň aj to, ako ná tie isté tlaky snažili vnútorné „tvorovať“ a zároveň ako sme hľadali už vtedy cesty k oslobodzovaniu od nich. Zrači sa to vo vstupných častiach knihy. Mohol by som pridať ďalšie zážitky, v akých podmienkach sa rodila naša orientácia pátrať po pravde a nedat' sa zvrátiť ideologickými konštrukciami. Nuž preto sa na knihu nemôžem nedívať aj očami mladosti – zároveň však vnímať aj to, kam sme dospeli a čo kniha osvetľuje o tej ceste...

Stretli sme sa na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v nečase prvej polovice päťdesiatych rokov minulého storočia. S Matúšom v jednom ročníku a Janko o dva roky neskôr. Sú mi zástupným spriatomením, po odchode mnohých našich priateľov z toho času mladosti, ako aj tých tŕh i snáh, prečo sme prišli na spoločenskovednú fakultu a znášali útlaky primknutím k sebe. Postupným poznávaním, kto ako zmýšľa. A ako sa vzpierame najprv ticho a potom aj istými pokusmi o vystúpenia protiviaci sa ideológii triedneho boja, čo znamená nenávisť. Napriek tomu, že v tých časoch prospech prinášalo skôr študovanie na technike, neprišli sme „obohatiť sa“ v tzv. vedeckom svetonázore, lež naopak, poznávať naše dejiny, rodný jazyk, osvojiť si cudzie reči, objasňovať zdedený odkaz, vzdelávať sa v schopnosti poznávať i tvoriť a odovzdávať to. Tak ako Matúš i Janko ani ja nehľadím na ten čas optikou dnešných poznatkov a skúseností. Myslím na to, čo v nás žilo už vtedy, neuspokojených s vonkajšími vnucovaniami. Potvrzuje to taká zabudnutá (ba až potlačená) akcia, akou bol ateistický aktív vnútený vtedy druhému ročníku našej fakulty pred Vianocami 1952, s výzvou, aby sme hromadne vystúpili z cirkvi a popreli náboženské vyznanie. Napriek hrozeniu postihmi nielenže nik nevystúpil, ale jediný s náboženstvom „nevyrovnaný“ Jurko Kadlec, poslucháč literárnej vedy a zároveň významný futbalista-obranca, člen reprezentácie, následne zatúžil študovať teológiu. Dôsledok – postihy sa nekonali, naopak, muselo sa tajiť naše vzoprenie tlaku, aby to nepreniklo do verejnosti. Aj pyžamová revolúcia v 1956 sa udiala v internáte našej fakulty a veľké protestné zhromaždenie sa zišlo v jedálni na Suvorovovej ulici. Aj jedinečný majáles v máji 1956, na ktorom, napriek predchádzajúcim postihom „pyžamových revolucionárov“, sa niesla truhla pochovávajúca akademické slobody, bol svedectvom našich postojov. Nemôžem aspoň v náznaku neodkázať na tieto skutočnosti nášho uvedomovania sa (aj s prejavmi na verejných vystúpeniach), pretože napovedajú, prečo sa „vynorilo“ z našich ročníkov toľko význam-

ných vedcov a tvorcov (aj kňazov – Miško Fedor, Jurko Kadlec, Šebo Labo) nepoddávajúcich sa tlaku. Napriek sledovaniam, kádrovaniu, hrozbám i vyhadzovaniu z vysokej školy. Tak od druhého semestra sa semináre z marxizmu-leninizmu zmenili v prudké diskusie predchádzajúce Jára Cimrmana, keď sme polemizovali s výrokmi vymyslených marxistických teoretikov a vedúca seminára, asistentka Rudašová (mimochodom tá, ktorá sa nám priznala, že sa jej sníva o Leninovi), nevedela, kam z konopí. Keď vyhadzovali z fakulty Kornela Földváriho, Dušana Slobodníka a Juraja Kadleca, nebáli sme sa protestovať, ba ani búriť. Sú to javy ešte neosvetlené. Aj táto práca je osobitým príspevkom k tomu, ale aj výzvou k osvetleniu ďalších zabúdaných skutočností.

Čomajova kniha má dvojdomý rozmer. Jej podstatou je priblížiť život a dielo historika na základe pátrania reportéra, nie životopisca, hromadiaceho drobné fakty, ale rozprávača uceleného životného príbehu. Má však aj náležité odskoky do okolia udalostí, sprievodných postáv a kreovaných diel. A potvrdzuje autorove schopnosti overené mnohými jeho podobnými knihami.

Matúš Kučera už počas štúdia na Filozofickej fakulte UK bol „zreteľnou“ postavou. Charakterizovala ho osobitá reč, zvedavosť, nebojácnosť verejne vystupovať a klásť zvedavé otázky pedagógom. Bol výrazný debatér. Spoznal som ho nielen na prednáškach slovenčiny, ktorú študoval ako druhý predmet, ale aj na „spoločnom základe“, ako sa hromadne nazývali prednášky z marxizmu a dejín komunistickej strany, i z vojenských cvičení. Najlepšie však v internáte – vo „švédskych domoch“ pri Lafranconi i na Suvoráku. Chceli nás hromadne tvarovať a my sme sa protirečivo sebauvedomovali voľbou hľadania vlastných poznatkov, čo nám bolo slobodou aj priateľstvami. Už vtedy sa Matúš Kučera prejavoval ako pohotový diskutér i rétor, jeho osobitý hlas mal cveng a zvláštny tembr. Z nášho literárnovedného krúžku sa v druhom ročníku „odpojili“ záujemcovia o vzdelávanie v knihovede a novinárstve. Tí rýchlo našli styk

aj s novinami, a tak po Slavovi Kalnom, keď prišiel na fakultu jej nový poslucháč Ján Čomaj, smeroval do Smeny aj on. Obaja nás potom zapájali písať recenzie, ba aj esejistické úvodníky. Na rozdiel od Matúša, Janko, tak sme ho oslovovali a dovoľím si to robiť aj v tomto spomínaní, bol skromný, ako ucho pozorne počúval rozhovory starších kolegov, ale už vtedy vedel „vylamovať“ odpovede na svoje otázky, a utiahnutosť zmizla. Jeden i druhý boli už vtedy „pracanti“, mali nadanie, ale aj záujem rozširovať svoj rozhľad v teréne poznávania, v odboroch a veciach, ktorým sa venujú. Sú aj náležiťe vytrvalí a tvorivo nápadití v hľadaní námetov, hľbaní i spracovávaní. Nielen poznať, ale aj podeliť sa, poddať. S presahom vecnosti aj so snahou o estetický účinok. Matúš vo vede, Janko v žurnalistike a literatúre, no najmä v svojich reportážach, využívajúc rozličné novinárske trópy, čo potvrdzuje i táto práca. Víažu ich viaceré skutočnosti. Matúš sa venoval minulosti, Janko prítomnosti. Obaja boli postihovaní, potláčaní, obaja sa načas stali manažérmi verejných záležitostí (Matúš v politike a diplomacii, Janko po novembri na predsedníctve vlády SR), obaja istý čas pôsobili aj v expozičných zariadeniach a v nerovnakom časovom rozpätí i ako vysokoškolskí pedagógovia. Najviac ich však spája starosť o Slovensko a Slovákov. Každý vlastnými prostriedkami, ale s dôsledkami pre sebauvedomovanie, poznávanie a hrdosť.

Kniha rozhľadene dokladá, že nejde iba o stretnutie dvoch majstrov vo svojich kognitívnych odboroch (pretože vede i novinárstvu ide o nadobúdanie či zverejňovanie poznatkov, pravda, im vlastnými postupmi), ale doslova o príbuzné vzťahy v ponore do bytostných daností a prejavov našich predkov i súčasníkov.

Matúš Kučera narážal aj na výhrady, čo podmieňuje už predmet jeho odboru a výskum, ale aj pedagogické pôsobenie. Nemôže sa nepriznávať k slovacike a starým predkom, čo však niektorým publicistom je protirečivo trňom v oku. A ešte smutnejšie je, keď sa k ich „výhradám“ pripájajú odborníci na novoveké obdobie. Aké deji-

ny to skúmajú? Vykoreneného národa, ktorý nemá predkov? Kde sa vzal? Na tom, ako sme sa postupne vyvíjali, sebauvedomovali a tak vlastne aj spoločne vnútorne tvarovali, majú významný podiel aj susedné národy a styk s nimi, ale aj rozdielnosti. Každý z nich, aj vzhľadom na sebauskutočňovanie a sebapoznanie, využíva tieto prirodzené danosti cez prihlas k rodnému. Čo sa nevyklučuje. Aká je to súdnosť a kto je pokrivený, keď upiera právo svojim, čo pririek plne druhým? Kto nezjednodušuje a vidí, sleduje i dopovedáva plnosť jestvovania duchovných, jazykových, hospodárskych, kultúrnych a spoločenských daností vlastného rodu...

Ján Čomaj reťazí roky života i trvalé kroky poznatkového sveta Matúša Kučeru, zaznamenáva jeho radosti z objavov i starosti z prekážok. Zároveň biografické zretele zaraďuje do širších súvislostí, „odskočí si“ do vlastných úvah alebo zindividualizuje i drobno-kresby, napríklad koľko osobností nám dala dedina, aké slovenské osobnosti pôsobili v Chorvátsku a podobne. Opakovane nemôžem nezdôrazniť, že súvislosti sú to, čo prítomnú prácu ozvlášťňuje a robí zaujímavým čítaním. Tí, čo ten čas žili, môžu do príbehu vkladať aj seba. Tým, ktorým je táto doba už dejinnou, môže do nej priam vstúpiť. Reportér s bohatými skúsenosťami sa nezaprel pri životopisnom príbehu, hoci ten by ho bol mohol spútať do linajky toku diania. On však prináša a z neho vynáša vždy viac, iné, často protirečivé. Bez zatajovania sporov aj rozporov s takou príbuznou osobnosťou.

Matúš je osobnosť celistvá, hoci ho život či oslovenia „poslali“ aj mimo profesionálneho poľa histórie a pedagogiky. Aj v tejto kľúčovej role bol rovnocenne vedec, pedagóg i publicista. Čo spoznal, snažil sa i vedel odovzdávať. Keď bolo treba, zaťal zuby (trochu aj zvedavý, čo to prinesie) a šiel do politiky a stal sa svedkom prirodzenej premeny – osamostatnenia Slovákov. Ako minister školstva sa dostáva do konfliktov, ujíma sa diplomacie a viaže uzliky dávnej spolupráce Chorvátov a Slovákov. A to, že bol dočasne aj generál-

ny riaditeľ celonárodného zbierkového pracoviska pokladov našej prírody a dejín – SNM, bolo naplnením tej prezentačnej vôle, ktorú vytrvalo sledoval celým pôsobením. Kučerove historické diela pátrajú po dochovaných stopách našej minulosti a Čomaj to sprítomňuje. Prirodzene, lebo čo sa stalo v minulosti, neuskutočnilo sa samo, ale pričinením vedomia a konania ľudí. Pátrajú a vykladajú, nevymýšľajú si, ale domýšľajú. Aj ako a čím sme prispeli do inštitucionalizácie úsili našich predkov s vrcholom štátnosti. Pretože ňou sa spoločnosť nielen spája, ale aj uvedomuje. Poznanie či odkaz týchto uskutočnení nezostávajú len dávny časom, lež aj v prítomnosti uvedomovaním poznania toho, čo nás predchádzalo, ale aj čo nás vnútorne tvaruje. Či to priznáme, alebo nie. V tom prameni aj priklon Kučeru k rodu. Z toho zreteľa sa nepodal služobníkovaniu totalitnej ideológie, ale priam vynášal z minulosti, čo je živé a potrebné naplňať i dnes. Čomaj zasa to, čo dnesok prináša i hatá, vytrvalo mapuje.

V živote historika, tak ako v predmete jeho poznávania – v dejinách a ich podaní, nechýbala dramatickosť. Zápas našich predkov nielen sprítomňoval, ale dostával sa ním aj do konfliktov. Nechýbali ani obvinenia, ktoré ho nemohli neprovokovať. Zvlášť keď kritiku dostával od polovzdelancov. Janko Čomaj po tom všetkom pátra, vytvára ústrednú linajku životných zápasov a spoločne s rozpomínaním historika chtiac-nechtiac sa dotýka aj metatextovej disciplíny historického bádania. Tak po „obzretí sa“ po životoch i dielach umelcov (Bartfay, Račko, Kristinová, Bizmayer, Kvietik, Berky-Mrenica) a publicistov (Zamarovský, Gryzlov) i po ďalších osobnostných portrétoch vydal sa sledovať život vedca – historika a pedagóga (s pridanými odskokmi, dobrovoľnými i prijatými) – argumentačným jazykom, skrze obrazné vyjadrenia i vecnými dôvodzeniami, zaradovaním do širšieho okolia diania, v súvislostiach. Tým všetkým nielen získava čitateľa, ale ho aj navodzuje prijaté dopovedávať. Byť spoluúčastný a rozmyšľať o obsiahnutom. Historik s týmito zre-

teľmi pracuje akoby v pozadí. Dôležitejšie sú zhromaždené a vykladané fakty. Reportér naopak emotivitou zvyrazňuje ich účinok.

Osobitosť prípravy i výsledného tvaru knihy napovedáva aj zamyslenie o jej žánri. Viaže viaceré druhy či literárne trópy i žurnalistické postupy. Vychádza rovnocenne zo spomienok, tlmočených v rozhovoroch, ale aj z osobného poznávania historických diel. Treťou prameňom boli spoločné myšlienkové pochody a skúsenosti. Prvý zreteľ má ráz autobiografie, druhý aj personálnej bibliografie spracovanej do súvislého textu ako reportáž. Tretí prameň knihu dotvára. Keďže autor využíva aj odkaz na dielo citovaním historických príspevkov Matúša Kučeru, vhodne komponovaných i vo vývinovom sledovaní prvých tvarovaní spoločného presadzovania našich predkov, kniha nie je len bioportrétom, ale aj akoby výberovým zborníkom Kučerových historických prác. Ján Čomaj tak vytvoril osobitú knihu, ktorá na princípe synergie integruje celú množinu časopriestorových, osobnostných i spoločenských zreteľov vo výnimočnom podaní životopisného príbehu vedca i vedy – ako sa vedec tvaroval a zároveň ako sa vynárali naše dejiny.

Mišo Kováč Adamov

KÝM SA ZAČÍTATE...

Päťdesiat rokov prednášal dejiny stredovekého Slovenska a Slovákov na bratislavskej a trnavskej univerzite. Už to je čo povedať. Napísal veľa zaujímavých a múdrych kníh o koreňoch, počiatkoch a osudoch nášho národa v búrkach času. Oveľa viac, pravdaže, bolo štúdií a článkov, lebo nielen cítil povinnosť čo najskôr oznámiť svetu svoj nový objav alebo dôkaz doterajších tvrdení o udalostiach, okolnostiach a činoch ľudí z čias nášho národného dospievania, ale istotne mal aj radosť z nového zistenia. Nadchýnal sa rovnako ako digger, čo dni a noci ďaleko od ľudí, možno aj zabudnutý, presýpal kopce hlíny alebo ryžoval riečny piesok – a zrazu sa mu zablyсне oslepujúci nuget. A hoci by bol ten kamienok drobný ako svättoján-ska muška, ligotal sa mu viac ako všetky hviezdy na oblohe!

A kto by zrátal jeho prednášky! Po celé roky boli predsa zmyslom jeho profesie.

Ak sa začiatkom tretieho tisícročia čosi v slovenskej historiografii očividne zmenilo, ak vychádzajú objavné knihy o nepoznaných alebo účelovo, teda falošne vykladaných úsekoch našej minulosti, je to dôkaz, že neúplatní starí páni, Matúš Kučera medzi nimi, vychovali prekvapujúco múdru a nekompromisnú generáciu historikov.

Taký človek si predsa zaslúži, aby sa v rade jeho kníh ocitla aj knižka o ňom.

Vďačím všetkým, ktorí pomohli, že vám ju môžem ponúknuť. Matúšovi Kučerovi predovšetkým. Za súhlas a vzácnu ochotu vpúšťať ma do svojich komnát.

Hrdinom tejto knihy je teda profesor Matúš Kučera, vedec s tromi doktorátmi a tromi najvyššími štátnymi vyznamenaniami, nenapraviteľný zvedavec, učiteľ, publicista a spisovateľ literatúry faktu. Zaslúži si našu pozornosť. Ak už pre nič iné, tak aspoň pre dve hodnoty: očistil slovenské dejiny od nánosu historikov veľkej Čechie a ich pomocníkov v slovenských dejinách a vychoval hrdú vzdelanú družinu súčasných vedcov, pričom im vstúpil úctu k dejinám, pokoru k vede, rešpekt pred dôkazom a lásku k národu. Nemohol inak: úcta k dejinám, pokora k vede, rešpekt k dôkazom a láska k národu sú jeho vlastné základné črty.

Desaťročia zdanlivo tichého pôsobenia za dejepiseckou katedrou neboli ani zďaleka také tiché, ako sa to zdá. Principiálny človek sa aj nechtiac dostáva do konfliktov. Matúš navyše vedel zvýšiť hlas, ak bránil historickú pravdu, a to v totalitných časoch neslobodno. Ak ho, obrazne povedané, niekto kopol do členka, kopol ho aj on, a obyčajne vyššie... Vytrčal názormi, a to sa nenosilo. Bol osihotenný, pomaly nikto v tých rokoch nepracoval na starších dejinách Slovenska, iba profesor Varsík, o generáciu starší a už odstavený. Pre jedných bol zlý, lebo pracoval s prameňmi a odmietal české účelové pohľady na minulosť, posvätené stranou pre tých, čo prišli po-

tom a radi prijímali legendarizované dejiny nášho národa, bol málo slovenský...

Profesor Kučera našťastie oplýva vzácnym darom – rozprávačským umením. Ťažko vydolované historické skutočnosti vie vyrozprávať ľahko a mätko, ako zaujímavý príbeh. To je vo vede dar bohov. Práve rozprávačskou schopnosťou si v škole získaval poslucháčov a z poslucháčov zanietených nasledovníkov. A svojimi knihami vďačných čitateľov – veď istotne aj preto sa mnohé jeho diela dočkali v priebehu jedného-dvoch desaťročí troch i štyroch vydaní. Boli roky, pravda, keď aj táto jeho vlastnosť bola trňom v oku vedúcich kádrov univerzity – napríklad za celé tie roky na fakulte nedostal ani raz odmenu. Kučerovi? A načo? Nech si vypíše!

Tak písal. A neustúpil zo svojich tvrdení, lebo mal argumenty, ktorými aj v časoch nevďačných napokon presadil pravdu.

Zoznam Kučerových kníh je úctyhodný. Nečudo, že ho nevnímame len ako historika, ale aj ako spisovateľa literatúry faktu. Dokonca v druhej polovici minulého storočia patril medzi prvých, čo tento literárny druh u nás formovali. Ťažisko záujmu mal v dobách, keď sa z veľkej rodiny Slovanov oddelili budúce národy, v našom prípade Sloveni (kým sme neprijali pomenovanie, ktorým mužov označili naši západní susedia a ktoré nám už naveky prischlo – Slovák, Slováci). Pozná nás teda od kolísky, detailne od čias, keď si naši praotcovia vybudovali štátny útvar. Nevtieravo nás pouča, že to nebol štát hocijaký, ale bol v tom období veľmocou, siahajúcou takmer od Baltiku po Jadran, a reč, ktorou sa v ňom hovorilo, sa stala jedným zo štyroch liturgických jazykov svetového kresťanstva – s Jehovom i trojjediným Bohom sa dalo komunikovať len po hebrejsky, grécky, latinsky alebo staroslovensky. Niekedy aj to stačí, aby človek stratil príslovečný pocit našej malosti a bezvýznamnosti. Aby zdvihol hlavu a spomenul si hoci aj na výrok básnika Svatopluka Čecha: Malý ten, kto má malý cíl.

Pre dôvernú znalosť tamtých čias mu mnohí hovoria aj „historik Veľkej Moravy“. Presvedčivú mozaiku veľkého dejinného obdo-

bia budoval na znalosti našich, maďarských, viedenských, vatikánskych a európskych archívov, na objavoch starších slovenských archeológov (Andrej Kmeť, Jan Eisner, Štefan Janšák a i.), ale najmä na poznatkoch veľkej povojnovej generácie archeológov, historikov i jazykovedcov, akými boli Daniel Rapant, Branislav Varsik, Alexander Húščava, Ján Dekan, Ján Stanislav či Šimon Ondruš, aby sme spomenuli aspoň najznámejších. Sledoval našu minulosť od praslovanských koreňov. A keby len sledoval! On v jednej chvíli do našich dejín priamo zasiahol. Strhol ho vír na sklonku roku 1989 – ako ponovembrový poslanec parlamentu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky hlasoval za slovenskú štátnosť. Historik zasiahol do dejín.

Ak si uvedomíme, že za každou takou knihou, akými sú Kučerove diela, nie je len literárna práca autora, ale najmä snorenie v diplomatároch, archívoch a knižniciach, triedenie a porovnávanie dôkazov, skladanie čo najvernejšej mozaiky z kamienkov zistení, je už aj to, čo teraz stručne spomeniem, úctyhodná bilancia. Pritom vymenujem len tituly Kučerových knižne vydaných dvadsiatich diel, nespomínajúc učebnicové práce, štúdie či skriptá: *Veľkomoravská ríša v obrazoch* (mal len tridsaťtri rokov), *Slovensko po páde Veľkej Moravy*, *Pater patriae*, *Slovensko v dobách stredovekých*, *Veľká Morava – spoločnosť, kultúra, tradícia*, *Postavy veľkomoravskej histórie*, *Slovensko v obrazoch*, *Cesta dejinami – Slovensko na prahu novoveku*, *Cesta dejinami – Stredoveké Slovensko*, *Slovensko okolo roku tisíc*, *Kalendár Jána z Lefantoviec*, *Cesta dejinami – Novoveké Slovensko*, *Proglas: Konštantín Filozof*, *Slovenské dejiny I – Od príchodu Slovanov do roku 1526*, *Bratislava a starí Slováci*, *Kráľ Svätopluk*, výber z vedeckej a publicistickej tvorby pre odborné časopisy a kultúrnu tlač, ktorý zostavil Kučerov mladší kolega profesor Martin Homza v spolupráci so Slovenským ústavom v Ríme a Katedrou slovenských dejín Filozofickej fakulty UK: *State a články k slovenskému stredoveku*, veľkoryso komponovaná kniha z vy-

davateľstva Perfekt *Môj štát – moja vlasť*, široko koncipovaný pohľad na dejiny dvoch slovanských národov *Slováci a Chorváti* a kniha esejí a historických glos, ktorými nás Matúš Kučera vovádza do zaujímavých období našich národných dejín – *Dejiny sa píšu pre jestvujúcu generáciu* z Vydavateľstva Spolku slovenských spisovateľov. V tejto zatiaľ ostatnej knižke autor tvrdo reaguje na omyly či schválnosti časti slovenskej politickej reprezentácie a historiografie. Najmä však na darebácke interpretovanie našich dejín v súčasných médiách, aspoň na najväčšie bludy, lebo na všetky čas nedochodí a hlúposti je priveľa. Hovorí aj o veciach, o ktorých sa mlčí – či už naschvál alebo z nevedomosti. Vyznáva totiž onú starú rímsku múdrosť: Veritas nihil veretur nisi abscondi. Pravda sa nebojí ničoho okrem utajovania.

Vďaka rozprávačskému umeniu pána profesora nebolo ťažké napísať knihu o človeku, čo si tróni na jednom z kniežacích stolcov slovenských dejepiscov. Stačilo mi len sedávať s ním. Hodiny. Dni. Týždeň. A znova. Počúvať. Počúvať. Potom sa už len vynasnažiť, aby – povedané s Danielom Hevierom – kočiari Kučerovho príbehu priveľmi nehrkotali.

MOTÝĽ

Pred rokmi som šiel autom z Bratislavy na Myjavu. Keď sa cesta hustým lesom prestala skrúcať dohora a auto sa vyšplhalo na jeden z karpatských kopcov, čakali nás serpentíny do najbližšieho údolia. Zrazu stála pri ceste tabuľa: Košariská. Rodisko jedného z najvýznamnejších Slovákov, generála PhDr. Milana Rastislava Štefánika. Po pravej strane sa už vynorila obnovená evanjelická fara – Štefánikov rodný dom, dnes malé múzeum. Posledne som tu bol v máji roku 1968, pri prvej veľkej národnej púti na Bradlo po vyše dvadsiatich rokoch sloty, lebo v roku 1990, keď boli na Bradle znova povznášajúce pietne slávnosti, bol som len na Bradle, do Košarísk som sa nedostal. Vtedy mi napadlo: Panebože, v akej zápači sa rodili veľkí ľudia!

Myšlienka mi zišla na um znova, keď som písal úvahu o osudoch slovenských osobností. Na chvíľu som si vyskúšal pamäť, kto odkiaľ pochodí. Hybe, dakedy kráľovské mestečko, neverili by ste, čo známych ľudí sa tu narodilo. Dobroslav Chrobák, Rudo Brtáň, Július Lenko, Peter Jaroš i Slavo Marušiak, architekt Ján Svetlík, manžel Rázusovej dcéry Vierky, herci SND Ondriš Jariabek, Slavo Záhradník aj Ivan Rajniak, divadelný vedec Rudolf Mrlian, literárny vedec Ondrej Marušiak, skvelý prekladateľ Jozef Marušiak, významní lekári – profesor otorinolaryngológie Július Breza, po ktorom je pomenovaná aj jedna planétka našej slnečnej sústavy, a profesor Ján Breza, známy urológ... z malého kúska údolia Bieleho Váhu, neuveriteľné! Vzápätí si spomeniete na Uhrovec, tu sa dokonca v jednom dome, rovno pod zayovským kaštieľom a nad potôčikom Radiša, na tej istej evanjelickej fare narodili dvaja z najvýznamnejších Slovákov všetkých čias – Ľudovít Štúr a Alexander Dubček! Ak by sme troje Plachtiniec – Dolné, Stredné, Horné – brali za jednu dedinu, tak dala divadlu štyroch parádnych hercov: Pántik, Filčík, Kvietik, Kňazko. Ak nám už pamäť nič nehovorí, siahnime za najbližšou encyklopédiou: v Paludzi sa narodil básnik Ján Čajak aj Fejérpataky-Belopotocký, v Diviackych Hájoch Dr. Jozef Lettrich, prvý predseda povojnovej SNR, v Tajove vynálezca Jozef Murgaš i Jozef Gregor Tajovský, v Spišskej Belej Petzval, v Zemnom ďalší vynálezca – Jedlík, v Turanoch Miloš A. Bazovský, v Antole legendárny Karol L. Zachar, v Hlbokom Svetozár Hurban Vajanský, v Devičí maliar Ervín Semian aj architekt Eugen Kramár, vo Vyšnom Skálniku Ján Botto, vo Voderadoch sochár Ján Koniarek, v Sobotišti štúrovský martýr Viliam Šulek, v Sučanoch štátnik Milan Hodža, prvý Slovak v kresle premiéra ČSR, vo Vyšnom Kubíne Hviezdoslav, v Zábóri Jonáš Záborský, v Gajaroach Dominik Skutecký, vo Vlkanovej Alexander Matuška, v Plevníku Dominik Tatarka, v Příbovcích legendárna teta Hela – spisovateľka Hela Krčméryová, v Slavošovciach Pavol Dobšínský, v Staškove Jožko Kroner, v Beckove Jozef Milo-

slav Hurban... a tak by sme mohli pokračovať azda až do konca tejto knihy, stačí si pozrieť Rezníkovu *Túry do literatúry*. Jednoducho je to tak. Väčšina významných slovenských osobností sa narodila v podobnej zápači, akou sa vám budú zdať Košariská, keď do nich vojdete z listnatej karpatskej hory.

Príčin je niekoľko. Slovenské mestá boli až do polovice minulého storočia málo početné, väčšina Slovákov žila na dedinách a lazoch. Vo viacdetských roľníckych rodinách – ak im to len financie dovoľovali – sa rodičia usilovali čast' chlapcov dať do škôl, aby na majetku zostalo len toľko synov, koľko mohla pôda uživiť. Mládenci, čo šli na štúdiá, niesli v batôžku okrem nadania aj húževnatosť a skromnosť, dedenú po stáročia a vypestovanú výchovou. Môže byť veľa iných vysvetlení, prečo dedinská mládež vyčnievala z priemeru, no nijaké jednoznačné vysvetlenie nejestvuje. Ale základný dôvod bude istotne v tom, čo sme si povedali.

Platí to aj v prípade nášho Matúša.

Spomenul som si na malý príbeh zo živej prírody. Záhradkár si po rannej námahe sadol na lavičku a zrazu začul tichučké „puk“. V zámotku na halúzke vedľa neho sa zjavila tmavá bodka. Zaujal ho to. Pochopil, že zrejme uvidí moment zrodu motýľa – a ešte tak zblízka!

Netušil, že to bude dlhý proces. Otvor sa nezväčšoval – motýľ si ho zrejme bude musieť vyhrýzť, možno roztriahnuť silou krídel, vydrať sa nasilu. So záujmom pozoroval ďalej. Bol to úžasný zápas: motýľ sa zrejme zo všetkých síl tlačil, a nič! Až zrazu z otvoru vykukla hlavička a kúsok drobného tela... Motýľ už voňal svet, len sa nevedel vyslobodiť z väzenia. Prišlo mu ho ľúto. Zašiel po nožničky a zámotok rozstrihol. Motýľ vypadol na konár, sedel tam ako prilepený. Teličko bacuľaté, krídla scvrknuté. To pominie, predpokladal muž, o chvíľu naberie síl... Nedočkal sa. Motýľovi sa už nikdy nepodarilo vzlietnuť.

Človek pochopil: nepoddajný zámotok mal svoj význam, v zápase s ním motýľ silnel. Bez zápasu nemal síl na svoj let.

Našťastie to nebol Matúšov prípad.

Strážovské vrchy. Rozhranie medzi stredným a západným Slovenskom nad údolím Váhu. Prírodné vzácnosti urobili tento kus zeme chránenou krajinnou oblasťou. Najvyšší vrch Strážov, vyše tisícdvesto metrov vysoký, dal meno pohoriu, ktorému panuje. Pohorie leží medzi Trenčínom, Dubnicou, Ilavou a Bojnicami. A hoci ide o husto osídlenú oblasť, skrývajú sa tu štyri prírodné rezervácie s najvyšším stupňom ochrany. Bukové, lipovo-javorové, smrekovcové a jedľové kvitnúce lesy. O pár sto metrov nižšie, na potočných nivách, topol', jelša, vrbá, borievky... a za ich oponou skalnaté steny, ba vyhúkajú ešte aj z rovnej zeme, dokonca na miestach, kadiaľ vedú pradáвне cesty, spájajúce považskú kotlinu s vejárom dolín a roztrúsenými dedinami. Vladimira Nabokova by zaujalo, že je tu aj raj motýľov, mihoce sa tu ohniváček, modráček, jasoň červeno-oký i chochlačkový, spriadač kostihojový a neviem, ako sa všetka tá mihotavá krása volá. Zasvätený milovník prírody objaví aj čudsný svet netopierov, poskrývaných v trhlínach skál a temnote jaskýň, len v Strážovskej doline ich narátali sedem druhov... A, pravdaže, žijú si tu medvede, ešte neskazené kontajnerovými zlozvykmi, vlk, rys, diviak, jeleň, srnec, vydra, kuna, bobor, nespočítateľné množstvo drobných živočíchov, medzi nimi aj vzácne pimprlíky a kuny, chrobáčky – bystrušky, fúzače a plocháče... Hotový raj. Aj názvy vrchov a lokalít melodicky lahodia uchu, posúďte: Homôľka, Rokoš, Vápeč, Čierna Kečka, Ostrá Kečka, Temešská skala, Ostrá Malenica, Tupá Malenica, Drieňový vrch, Suchý vrch, Javorina... Povedal by som – hudba slov.

Ani nie tak dávno sa ľuďom zdalo, že je tu kraj sveta. Neprekážalo im to. Skôr boli celkom radi, že je to tak. Žili si tu samí svoji, iba kedy-tedy sa sem niekto priženil alebo mládenec si doviedol neves-